

Felsefe Nedir?

Sevgili Sofi. İnsanların türlü türlü hobileri vardır. Bazıları eski para veya pul biriktirir, kimisi el sanatlarıyla ilgilenir, kimisi de bir spor dalıyla uğraşır.

Çoğu insan da okumaktan hoşlanır. Ancak okuduğumuz şeyler farklı farklıdır. Kimisi yalnızca gazete ve çizgi roman okur, kimisi roman okumayı sever, bazısı da astronomi, hayvanlar veya teknik buluşlar gibi konularda yazılmış kitapları okumaktan hoşlanır.

Atlarla veya değerli taşlarla ilgilenen biri, başkalarının da bunlarla aynı derecede ilgilenmesini bekleyemez. Televizyonda hiçbir spor karşılaşmasını kaçırmayan biri, bazı insanların spordan sıkıldıklarını kabul etmek zorundadır.

Acaba tüm insanları ilgilendirmesi gereken şeyler var mıdır? Kim olurlarsa ve nerede yaşıyor olurlarsa olsunlar, tüm insanları ilgilendiren bir şey var mıdır? Evet, sevgili Sofi, tüm insanların sorması gereken bazı sorular vardır. Bu kurs da işte bu sorular hakkında.

Hayatta en önemli şey nedir? Açlığın sınırında bir insana bunu sorarsak, yiyecek der. Soğuktan donan birine sorsak, sıcaklık der. Kendini yalnız hissedenden birine sorsak, başka insanlarla beraber olmak, diye cevap verir.

Ancak bu tür ihtiyaçlar karşılandığında tüm insanların hâlâ ihtiyaç duyduğu başka şeyler var mıdır? Filozoflara göre, evet, vardır. Filozoflar, insanların yalnızca yemek yiyerek yaşayamayacağını söylerler. Elbette tüm insanlar yemek yemek zorundadır. Herkesin sevgi ve ilgiye de ihtiyacı vardır. Ama bunların ötesinde, insanların gereksindiği bir başka şey vardır. İnsanlar, kim olduklarını ve neden yaşadıklarını bilmek isterler.

Neden yaşadığımız konusuyla ilgilenmek, pul toplamak kadar "rastlantısal" bir ilgi değildir. Bu gibi sorularla ilgilenen kişiler, insanların dünya varolduğundan beri tartıştıkları bir şeyle ilgilenmektedirler. Evrenin, dünyanın ve yaşamın nasıl ortaya çıktığı, geçen yıl olimpiyatlarda en çok altın madalyayı kimin aldığından daha büyük ve önemli sorulardır.

Felsefeyle tanışmanın yolu bazı felsefi sorular sormaktan geçer: Dünya nasıl yaratıldı? Olan bitenin ardında bir güç ve bir anlam var mı? Ölümden sonra bir hayat var mı? Niye böyle sorular sormalıyız aslında? Hepsinden önemlisi: Nasıl yaşamalıyız?

Bu türden sorular çağlar boyunca insanları meşgul etti. İnsanın ne olduğunu, dünyanın nasıl oluştuğunu sorgulamamış hiçbir uygarlık bilmiyoruz. Aslında sorabileceğimiz çok da fazla felsefi soru yok. Bu sorulardan en önemlilerini sorduk bile. Ancak tarih, sorduğumuz her soruya pek çok değişik cevap verildiğini gösteriyor.

Yani felsefi soru sormak, bu soruları cevaplamaktan daha kolay.

Günümüzde de herkes bu bildik sorulara kendi cevaplarını bulmak zorunda. Tanrı'nın varlığını, ya da ölümden sonraki hayatı bir ansiklopediye bakıp öğrenemeyiz. Ansiklopedi bize nasıl yaşamamız gerektiğini de anlatmaz. Öte yandan bugüne dek yaşamış başkalarının neler düşündüğünü bilmek, kendi dünya görüşümüzü oluşturmamıza yardım edebilir.

Filozofların gerçeği bulma çabalarını bir dedektif romanına benzetebiliriz. Kimine göre katil Andersen, kimine göre Nielsen ya da Jepsen'dir. Gerçek bir polisiye öyküde bir gün gelir polis meseleyi çözüverir. Veya hiçbir zaman çözemez. Ancak ne olursa olsun meselenin bir çözümü vardır.

Bir soruyu cevaplamak güç de olsa, sorunun tek ama bir tek cevabı olduğu düşünülebilir. Ölümden sonra bir tür varoluş ya vardır ya da yoktur.

Eskiden sorulan soruların bir kısmını bugün bilim yanıtlamıştır. Bir zamanlar ayın arka yüzünün nasıl olduğu müthiş bir sırdı insanlar için. Bu gibi konular tartışmaya bile gelmez şeylerdi; herkes hayal gücüne göre dilediği cevabı verebilirdi. Oysa bugün biz Ay'ın arka yüzünün nasıl olduğunu tam tamına biliyoruz. Artık Ay'da bir adamın yaşadığına veya Ay'ın aslında peynirden oluştuğuna inanamayız.

Bundan ikibin yıl önce yaşamış Yunanlı bir filozofa göre, felsefe insanların hayretinden doğmuştur. Ona göre, insanlar kendi varoluşlarına şaşarlar; felsefi soruların çoğu da böylelikle kendiliğinden ortaya çıkar.

Bir sihirbazlık seyrederek gibidir insanlar: Sihirbazın numarasını nasıl yaptığını anlayamayız. Sihirbazın bir çift beyaz ipek mendili nasıl tavşana dönüştürdüğünü bilmek isteriz.

Birçok insan için dünya, sihirbazın beş dakika önce bomboş olan bir silindir şapkadan tavşan çıkarması kadar akıl almaz bir şeydir.

Tavşan meselesinde sihirbazın bizi kandırdığını biliriz. Merak ettiğimiz şey bunu nasıl becerdiği. Dünyadan sözederken ise durum biraz farklıdır. Dünyanın hokus pokus bir şey olmadığını biliriz, çünkü biz de Dünya'da yaşamakta olup onun bir parçasıyızdır. Aslında sihirbazın silindir şapkasından çıkarılan bizizdir. Tavşanla aramızdaki tek fark, tavşanın bir sihirbazlık oyununa dahil olduğunun farkında olmayışımızdır. Biz ise gizemli bir şeylerin bir parçası olduğumuza inanır, şeylerin arasındaki ilişkiyi bulmaya çalışırız.

Not: Beyaz tavşandan sözettik ya, tavşanı tüm evrenle karşılaştırmak daha yerinde olur belki. Burada yaşayan bizler, tavşanın tüylerinin dibinde yaşayan minicik böcekler gibiyiz. Filozoflar ise tavşanın ince tüylerine tırmanarak tepeye çıkıp koca sihirbazın gözlerinin ta içine bakmaya çalışırlar.

Söylediklerimi izleyebiliyor musun Sofi? Devamı gelecek.

Sofi altüst olmuştu. İzleyebilmek mi? Okurken nefes alıp verip vermediğini bile hatırlamıyordu.

Mektubu kim getirmişti? Kim, kim? ...

Sofi saatine baktı. Yalnızca üçe çeyrek vardı. Annesinin işten gelmesine daha iki saat vardı.

Sofi sürünerek bahçeye çıkıp tekrar posta kutusuna koştu. Yine mektup var mıydı acaba?

Kutuda yine ona gelmiş sarı bir zarf duruyordu. Sofi etrafına bakındı ama kimseyi göremedi'. Ormanın kenarına doğru koşup patıkaya baktı. Orada da kimse yoktu.

Bir an için ormanın derinliklerinde bir çıtırtı duyar gibi oldu. Sesi duyup duymadığından emin değildi, üstelik biri kaçarak uzaklaşmaya çalışıyorsa nasıl olsa yetişip yakalayamazdı.

Sofi eve girip çantasını çıkardı Ve annesinin mektuplarını yerine koydu. Odasına koşup içine güzel taşlarını koyduğu bisküvi kutusundaki taşları boşalttı ve iki büyük zarfı kutuya koydu. Sonra kutuyu alıp bahçeye koştu. Çıkmadan önce de Şerekan'a yemeğini verdi.

Gel pisi pisi pisi!

Geçit'e döner dönmez zarfı açtı. Zarfın içinden yine daktiloyla yazılmış kâğıtlar çıktı. Okumaya başladı:

İlginç bir yaratık

İşte yine beraberiz. Gördüğün gibi bu küçük felsefe kursu, tam karar porsiyonlarda geliyor. Burada da giriş niteliğinde bazı değinmeler yapacağız.

İyi bir filozof olabilmek için gereken tek şeyin hayret etme yeteneği olduğunu söylemiştim, değil mi? Daha önce söylemedimse işte şimdi söylüyorum: İYİ BİR FİLOZOF OLABİLMEK İÇİN GEREKEN TEK ŞEY HAYRET ETME YETENEĞİDİR.

Küçük çocukların hepsinde bu yetenek vardır. Yok bir de olmasaydı! Çünkü çocuklar doğduktan birkaç ay sonra yepyeni bir gerçeklikle karşı karşıya geliverirler. Büyüdükçe hayret etme yetenekleri kaybolur gibi olur. Neden böyle olur acaba? Sofi Amundsen biliyor mu bu sorunun cevabını?

Yani, küçük bir bebek konuşabilseydi, bize, ne ilginç bir dünyaya gelmiş olduğunu anlatırdı. Çünkü görürüz ki bebekler konuşama-salar da, parmaklarıyla etraflarındaki şeyleri gösterir, odadaki nesnelere merakla tutmaya çalışırlar.

Birkaç kelime konuşabilecek yaşa geldiğinde, çocuk, her köpek görüşünde durup, "hav hav" der. Bebek arabasındaki bebeğin bir köpek gördüğünde ellerini kollarını oynatıp yerinde zıp zıp zıplayarak nasıl "Hav hav! Hav hav!" dediğini gördüğümüzde, sırtında yaşanmış epeyce yıl taşıyan bizler, bebeğin bu coşkusunu biraz abartılı buluruz. "Tabii, tabii" deriz çok alışkın bir

tavırla, "hav hav işte! Ama sen şimdi güzel otur arabanda bakayım." Biz bebek gibi heyecanlanmayız, çünkü çok köpek görmüşüzdür o güne dek.

Bebek, köpek gördüğünde akli başından gitmeyecek bir hale gelene kadar, belki yüz kez daha tekrarlar bu çılginlık gösterisini. Ya da bir fil, veya bir su aygırı... Ancak çocuk konuşmayı -ve de felsefi düşünceyi- bile daha tam öğrenmemişken dünya bir alışkanlık haline gelir.

Ne yazık, bana soracak olursan!

Senden beklentim, dünyayı hazır, verildiği gibi kabul edenlerden biri olmamandır, sevgili Sofi. Bundan emin olmak için, felsefe kursuna başlamadan önce kafamızı biraz daha yoracağız.

Bir gün ormanda yürüyüşe çıkmış olduğunu düşün. Birden önündeki patikada minicik bir uzay gemisi görüyorsun. Uzay gemisinden bir Marslı yaratık çıkmış, durmuş yukarı sana bakıyor...

Ne düşünürdün o zaman? Neyse, bu çok önemli değil. Ama senin böyle bir Mars yaratığı olabileceğin geldi mi aklına hiç?

Tabii ki günün birinde başka bir gezegenden gelmiş bir yaratığa rastlama şansın çok düşük. Başka gezegenlerde hayat olup olmadığını bile bilmiyoruz. Ama kendine rastlama şansın yüksek. Kimbilir belki bir gün durup dururken kendini yepyeni bir gözle görürsün. Belki de bu an, ormanda gezintiye çıktığın bir an olur.

İlginç bir yaratığım ben, diye düşünürsün. Gizemli bir hayvanım ben...

Yüz yıllık güzellik uykusundan uyanmış gibi olursun o an. Ben kimim? diye sorarsın. Evrende bir yerlerde dolanıp durduğunu bilirsin. Ama ya evren nedir?

Bir gün kendinle böyle buluşursan, başlangıçta bahsettiğimiz Marslı kadar gizemli bir şey keşfetmişsin demektir. Bir uzay yaratığı görmekten öte, ta içinden kendinin de böyle ilginç bir yaratık olduğunu duyarsın.

Söylediklerimi izleyebiliyor musun Sofi? Bir başka şey daha düşünelim:

Bir sabah anne, baba ve 2-3 yaşındaki küçük Tomas mutfakta oturmuş kahvaltı etmektedirler. Anne ayağa kalkıp arkasını masaya dönerek tezgâha yönelir. İşte tam o sırada olanlar olur ve baba tavana yükselip fıldır fıldır dönmeye başlar. Tomas durup babasını seyrederek.

Sence Tomas ne der o zaman? Belki elini babasına doğru uzatıp, - Bak, baba uçuyor! der.

Tomas şaşıracaktır kuşkusuz, ama o hep şaşırmaktadır zaten! Babası hep öyle acayip şeyler yapıyordur ki, masanın üzerinde bir uçuş fazla bir şey farketmez Tomas için. Her sabah komik bir makineyle traş olan, bazen çatıya çıkıp televizyon antenini döndüren ya da arabanın motoruna bakmak için eğilip zenci gibi çıkan zaten hep babası değil midir?

Şimdi sıra annede. Tomas'ın ne dediğini duyup hızla arkasını döner. Sence babanın tepede dönüp durmasına onun tepkisi ne olur?

Derhal elindeki reçel kavanozunu düşürür ve şaşkınlıkla haykırmaya başlar. Baba tekrar sandalyesine dönebilse de, annenin bu olaydan sonra tedavi görmesi bile gerekebilir. (Masada nasıl oturulacağını hâlâ öğrenemedi gitti şu adaml)

Sence Tomas ve annesinin gösterdiği tepkiler neden böylesine farklı?

Bunun alışkanlıkla ilgisi var. (Bunu not et!) Anne, insanların uçamayacağını öğrenmiştir. Tomas ise öğrenmemiştir. Dünyada neyin mümkün olup neyin olmadığından hâlâ emin değildir.

Ya dünya Sofi? Sence o mümkün mü? O da dönüp duran bir şey ne de olsa!

İşin acıklı yanı, büyüdükçe sadece yerçekimi yasasıyla kalmaz alıştıklarımız. Aynı şekilde tüm dünyaya alışırız.

Büyüdükçe, dünyaya hayret etme yeteneğimizi yitiriyoruz, anlaşılır. Ancak bu arada çok önemli bir şeyimizi yitirmiş oluruz ki, filozofların bizde yeniden canlandırmaya çalıştığı şey de budur. Çünkü her şeye rağmen içimizde bir ses, yaşamın büyük bir sır olduğunu söyler. Bu bizim, bir zamanlar, daha düşünmeyi öğrenmeden önce yaşadığımız bir duygudur.

Altını çiziyorum: Felsefi sorular herkesi ilgilendirmekle beraber, herkes filozof olmaz. Pek çok değişik sebepten, insanların çoğu gündelik hayatın öyle bir esiri olur ki, hayatı sorgulamak onlar için gerilerde bir yerde kalır. (Tavşanın tüylerinin dibinde bükülüp istedikleri ortamı bulurlar ve hayatlarının sonuna kadar da orada kalırlar.)

Çocuklar için dünya ve dünyadaki her şey yenidir, ilginçtir. Büyükler içinse durum hiç de böyle değildir: büyüklerin çoğu için dünya sıradan bir şeydir.

Filozoflarsa diğer büyüklerden farklıdır. Bir filozof dünyaya alışmayı bir türlü beceremez. Dünya onun için hâlâ akıl almaz bir şey, evet, hâlâ sırlarla dolu, gizemli bir şeydir. Filozoflarla küçük çocukların en önemli ortak yanları budur; bir filozof ömrü boyunca duyarlı bir çocuk olarak kalır da diyebilirsin sen buna.

Şimdi seçme sırası sende Sofi: Hâlâ "dünyaya alışmamış" bir çocuk musun, yoksa bunu asla yapmayacağına söz vermiş bir filozof mu?

Bu soruya omuzlarını silkip cevap veriyor, kendini ne bir çocuk ne de bir filozof gibi görüyorsan, bunun nedeni alışkanlıktan dolayı dünyanın artık seni şaşırtmıyor olmasıdır. Böyleyse durum tehlikeli demektir. Ve işte bu felsefe kursunu tam da bu yüzden alıyorsun, ne olur ne olmaz diye. Senin uyuşuk ve umursamaz insanlardan biri olmanı değil, uyanık bir yaşam sürmeni istiyorum.

Kurs parasız. Dolayısıyla kursu sürdüremezsen paranı geri alacaksın diye bir şart da yok. Kursu yarıda kesmek istersen de, bu senin bileceğin bir şey. Eğer kursu bırakmak istersen bana posta kutusu yoluyla bir haber ver. Mesela kutuya bir kurbağa koy. Ama mutlaka posta kutusu renginde bir şey olsun, yoksa postacı korkudan bayılabilir.

Kısaca özetlersek: Boş bir silindir şapkadan bir tavşan çıkar. Tavşan çok büyük olduğu için bu sihirbazlık numarası milyarlarca yıl alır. Tavşanın ince tüylerinin en tepesinde çocuklar dünyaya gelir. Bu yüzden çocuklar bu müthiş sihirbazlığın nasıl yapıldığına şaşabilecek bir konuma sahiptirler. Ancak büyüdükçe tavşan kürkünün diplerine doğru sokulurlar. Ve orada kalırlar. Burası öyle rahattır ki bir daha asla kürkün ince kıllarına tırmanmaya cesaret edemezler. Yalnızca filozoflar dilin ve varoluşun en uç sınırlarına giden bu tehlikeli yola çıkmaya cesaret ederler. Bazıları diğerlerine yetişemeyip geri kalsa da, bir çoğu tavşanın ince tüylerine sıkıca tutunup, aşağıda tavşanın yumuşak derisine yayılmış yiyip içerek yan gelip yatanlara seslenirler:

Baylar bayanlar, derler. Boş bir evrende dönüp duruyoruz!

Ama kürkün dibindekiler filozofların dedikleriyle ilgilenmezler.

Aman, ne gürültü edip duruyorlar bunlar böyle! derler. Sonra da konuşmalarına devam ederler: Yağı uzatır mısın lütfen? Hisse senetleri ne kadar yükselmiş bugün? Domatesin kilosu kaç? Lady Di'nin bir çocuğu daha olacakmış, duydunuz mu?

Annesi eve geldiğinde Sofi çok şaşırılmış bir haldeydi. Gizemli filozoftan gelen mektuplar Geçit'te saklı duruyordu. Sofi ödevlerini yapmaya çalışmış, ama okuduklarını düşünmekten başka hiçbir şey yapamamıştı.

Ne çok şey vardı şimdiye kadar hiç düşünmediği! Artık çocuk değildi ama henüz büyük de sayılmazdı. Evrenin siyah silindir şapkasından çıkanları tavşanın sık tüylerinin dibine gitmeye başlamış olduğunu anlıyordu şimdi. Bu filozof onun düşüşünü durdurmuştu. Filozof (kadın mı yoksa erkek miydi acaba?), onu ensesinden yakalayıp kürkün yüzeyine, bir zamanlar çocukken oynadığı yerlere çıkarmıştı. Sofi burada, ince tüylerin ta en tepesinde dünyayı sanki ilk kez görüyormuş gibi olmuştu.

Filozof Sofi'yi kurtarmıştı hiç kuşkusuz. Mektupların sahibi bu meçhul şahıs, onu gündelik hayatın sıradanlığından kurtarmıştı.

Annesi saat beş şıralarında eve geldiğinde, Sofi onu elinden çekip salonda bir sandalyeye oturttu ve:

Anne, diye söze başladı. Yaşamak ne garip bir şey, değil mi?

Annesinin akli öyle bir karıştı ki, ne cevap vereceğini bilemedi. Genellikle eve geldiğinde Sofi oturmuş ödevlerini yapıyor olurdu çünkü.

Şeyy... evet, dedi annesi, bazen öyle gerçekten.

Bazen mi? Benim demek istediğim başka bir şey: yani bu dünyanın *varolması* çok garip bir şey değil mi?

Aman Sofi, ne biçim konuşma bu böyle!

Niye? Sence dünya çok normal bir şey mi yani?

E, tabii. Hiç değilse çoğu zaman.

Sofi, filozofa hak verdi. Büyükler dünyayı olağan görüyorlardı. Çoktan gündelik hayatın yüz yıllık güzellik uykusuna dalmışlardı bile.

Hah! Dünyaya öyle alışmışsın ki artık dünya seni şaşırtmıyor.

Neler söylüyorsun sen!

Diyorum ki, dünyaya alışmışsın. Hiçbir şeyden anladığın yok!

Hayır Sofi, benimle böyle konuşamazsın!

Öyleyse sana başka türlü anlatayım: tam şu anda evrenin siyah silindir şapkasından çıkarılan beyaz bir tavşanın kürkünün en dibinde yaşıyorsun sen. Birazdan patatesleri ocağa koyacaksın. Sonra gazete okuyup yarım saat kestirdikten sonra haberleri izleyeceksin.

Annesinin yüzünde kaygılı bir ifade belirdi. Kalkıp, tam da Sofi'nin dediği gibi mutfağa giderek patatesleri ocağa koydu. Birazdan salona geri gelip bu kez de o Sofi'yi iteleyerek bir sandalyeye oturttu: - Seninle konuşmak istediğim bir konu var, diye başladı. Sofi, annesinin sesinden bunun ciddi bir şey olduğunu anladı.

Uyuşturucularla filan ilgin olmadı hiç, değil mi canım?

Sofi, gülmeye başladı, ancak annesinin niçin şu anda bu soruyu sorduğunu anlıyordu.

Deli misin anne? dedi. O zaman insan daha da uyuşuk olur!

O öğleden sonra, bir daha ne uyuşturuculardan ne de beyaz tavşanlardan sözedildi.

(*Sofi'nin Dünyası*, Jostein Gaarder, Çev. Gülay Kutal, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1994, s.20-29.)